

T A R İ H VESİKALARI

Sayı: 9

İlkteşrin 1942.

Cilt: II

HAZİNE-İ HÜMAYUN İLE "BAĞDAD KÖŞKÜ VE REVAN ODASI,, SARAY KÜTÜPHANELERİ HAKKINDA "İKİ HATT-I HÜMAYUN,,

Osmanlı Padişahlarının Sarayda yaptıkları teşkilâtta, her dairede görülen hizmetler için konulan nizam ve kanunlardan Osmanlı müverrihleri bir hayli malûmat verirler. Fakat çok geniş olan ve her noktasına kadar anlaşılması lâzımgelen birçok nizam ve kanunları, ancak canlı bir tarih olan vesikalar bize daha açık ve daha esaslı olarak öğretmektedir.

Gerek Topkapı Sarayı Arşivinde, gerek İstanbul Başvekâlet Arşiv dairesinde Sarayın iç ve dış teşkilâtını bütün teferruatıyla öğreten değerli vesikalar bulunmaktadır.

Bilhassa Sarayın iç teşkilâtından olan "Enderun,, la tarih bakımından ilgili vesikaları, içinde yetişerek "Enderun Tarihi,, yazmış müverrihler bile görmeğe muvaffak olamadıklarından kitaplarına yazamamışlardır.

Bunlardan iki tanesini "Tarih Vesikaları,, dergisine koyuyoruz:

1 — Birinci vesika, Yenisaray'da Fatih Sultan Mehmed II. tarafından kurulan "Hazîne-i Hümayun,, un, XVIII. asırdaki durumunun muhafazası ve hizmetleri hakkındadır.

Başlangıçtan sonuna kadar birçok safahat geçirmiş olan "Hazîne-i Hümayun,, nizamı olarak, evvelâ Sultan Murad II. nin Sarayda kurduğu teşkilât arasında bir "Hazînedarbaşılık,, görülür. [1] Oğlu Fatih Sultan Mehmed II. de bu hizmeti kanunnâmesiyle [2] sıkı bir nizama bağlar.

Sultan Selim I. "Hazîne-i Hümayun Kethudahlğı,, ve "Başyazıcılık,, hizmetlerini koyarak mezkûr Hazîne-i Hümayun işlerini, yani giren ve çıkan eşyanın deftere kayıt vesairesini bu iki hizmete vermiştir ki asırlar geçtikçe bu nizamın değiştirilmesine zaruret hâsıl olmuştur. Meselâ : 1091 "1680" de vefat eden Mermer Mehmet Paşa'nın [3] eşyası arasında Hazîne-i Âmire-

[1] Ata Tarihi, c. I, s. 84.

[2] Kanunname-i Âl-i Osman, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Sa. 13-18.

[3] Enderun-ı Hümayunda yetişerek 1088 «1677» de Hazîne Kethudası rütbesini almış, 1090 cemaziyelevvelinde (haziran - temmuz 1679 da) Vezirlikle Saraydan çıkarak Kubbe Veziri olmuş, 1091 «1680» de vefat etmiştir.

den (Hazîne-i Hümayundan) çıkmış bazı eşya bulunduğundan Sultan Mehmed IV. den sâdır olan bir ferman ile ve Hazîne Kethudalarına su-i zan getirecek hallerin zuhuruna meydan vermemek kaydıyla [1] daha evvelerinden yani 1086 (1675) dan 1091 (1680) yılına kadar bütün Hazîne-i Hümayun eşyası birer birer sayılmış ve defteri yapılmıştır. [2]

Bu cümleden olarak burada göreceğimiz vesikadan, 1197 (1782) yılında Sultan Abdülhamid I. in bir "Hatt-ı Hümayun," u ile o güne kadar Hazîne-i Hümayun Kethudası ile Başyazıcılar tarafından yalnızca görülen Hazîne-i Hümayun işleri için Hazîne Odasının okur yazar ve bilgili ağalarından seçilen daha dört yazıcı ayrılmış, nizamlaı da değiştirilmiş olduğu anlaşılıyor.

2 — İkinci vesika da, Hazîne-i Hümayun kadar değeri haiz bulunan ve Sultan Mahmud I., Sultan Osman III., Sultan Mustafa III. ün kurdukları Revan Odası kütüphanesiyle Sultan Abdülhamid I. ile Selim III. ün kurdukları Bağdad Köşkü kütüphaneleri hakkındadır. 1205 (1790) yılında Sultan Selim III. ün Silâhdarı bulunan Seyyid Abdullah Ağa tarafından mezkûr Hükümdara yazılan bir "Arıza," ile bu kütüphanelerin durumu, nizamı ve tarihçesi bildirilerek birçok değerli âsârın satılmış bulunduğu veyahut okunmak üzere alınıp hazineden satın alınmış gibi Saraydan çıkarılmış olduğu bildirilmekte ve bu işin sıkı bir nizama bağlanması istenmektedir ve "Arıza," nın baş tarafına yazılan bir "Hatt-ı Hümayun," ile de eserlerin muhafazası ve kimlerin okuyabileceği tasrih edilmek suretiyle keyfiyet nizamlaştırılmaktadır.

Gerek Hazîne-i Hümayun ve gerekse kütüphaneler hakkında göreceğimiz bu iki "Hatt-ı Hümayun," Sarayın iç teşkilâtından olan "Enderun," tarihi için çok canlı ve değerli vesikalardır.

İ. BAYKAL

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphane Memuru

Vesika : I

"Hazîne-i Hümayun," hakkında Sultan Abdülhamid I. den çıkan bir "Hatt-ı Hümayun," [3]

Sen ki Hazîne Kethüdasısın memur olduğun

Halâ Enderun-ı Hümayunumda vâki Hazîne-i Hümayunumun nizam ve tertibatı umur-ı cesîmeden olmağla ötedenberü malûm olan hizmet-i

[1] Topkapı Sarayı Müzesi Ravan köşkü kütüphanesi, No. 1227, Zübdet-ül-Vekayiât.

[2] Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, Sa. 91.

[3] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, 2175 numaralı defterden.

lâzimeleri yalnız Hazîne Kethudalarıyla Başkâtiplerin re'y-i vahidelerine münhasır olmağla ittifak ve ittihad haletleri şübehatından kendülerini sıyaneten ve merhameten bu def'a irade-i şahanem şol vechile teallük ider ki Hazîne-i Hümayunuma mahsus erbab-ı istihkakdan kâmil ve reşid ve oldukça müsün olarak beş nefer Hazînelü kullarım da kâtib olup ba'd-en-nizam şefi-i mücbir vasıtasıyla birbirinin takdim ve tehirine cevaz gösterilmiye ve umur-ı Hazîne, Kâtib-i Evvel ve Sani ve Salis olanlar birbirinden ketmitmeyüb her birinin ilimleri lâhik olalar. Ve hîn-i teslimde Evvel ve Sani olanlar defter tutalar. Bundan böyle gerekdir ki Hazîne-i Hümayunuma varid olan iradı Kâtib-i Evvel ve Sani ve Salis dikkat-i tamla başka başka defterlere kayd ü tahrir ve vuku bulan masraf-ı Hümayunumu zabt u tastir ideler. Ve kâtib olan harc-ı hassa ve ceybi Hümayunum zimmeti defterini kayd ide. Ve Râbi' olan Kâğıdcılık hizmetiyle göç-i Hümayunumda vâki olan hizmeti eda ideler. Ve Hâmis olanlar dahi mülâzim olup ve Başyazıcı re'y ve marifetiyle iktiza iden hizmeti eda ide. Ve dahi varid olan irad ve masraf kimin yediyle vâki' olursa beher yevm bervech-i icmal aynıyle taraf-ı Hümayunuma Hazîne mühriyle arz olunmak kanun ola.

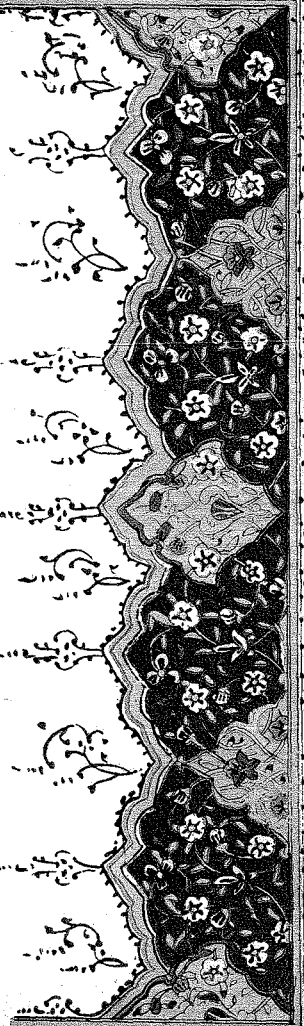
Mah bemaH Hatt-ı Hümayunumla tevşih olunmak için beyaz olunmuş irad ve masraf defterlerinin zeyline Kâtib-i Evvel ilmühaberi şerh ile Sah (س) idüb Sani ve Salis olanlar dahi tatbiki birle temhir idüb sıhhati malûmları ola. Bu Nizam-ı Hümayunum Hazîne Kethudaları ve sairleri tebdil ve tağyirden gayet ül-gaye hazer eyliye. Ve muhalefât zuhurunda eşyayi ledel-istizan ifraz olunub irad olunacağı Kâtib-i Evvel ve Sâni marifetleriyle irad ve zimmet defterlerine kayd ide. Ve fûruhtı iktiza iden eşyayi hîn-i fûruhtda iki aded deftere kayd ideler. Ve hasılâtı mezadda rûsum olan Kalemîyye ve Dellâliyye tenzil ve bâkisi irad kayd oluna. Ve muhalefâtdan zuhur iden evrak-ı perişan Hazîne Kethudaları muvacehesinde ifraz olunub lüzumu olan temessükât ve saire kayd olunub tahsil ve nizamı vechile münasib ise Hazîne Kethudasına isale oluna. Ve Silâhdarım olanların marifetiyle vâki Harc-ı Hassanın irad ve masrafı dahi rûsum-ı sübuk misillü kayd ü tahririne dikkat ideler. Bundan böyle gerek Silâhdarım ve gerek Hazîne Kethudalarım varidat-ı Hümayunumu Hazîne Kâtiblerinden bir dürlü ketmitmeyüb kayd ü tahririnde aslâ, tehir itdirmiye ve hilâfından begayet hazer ideler. Ve Başyazıcı Hazîne Kethudası yerinde sakin ola [1]. İnşâ'-Allahü tealâ işbu Hatt-ı şerifim işbu tarihten düstur-ul-amel tutula.

Rebiulâhir 1197 (Mart 1783)

[1] Hazîne-i hümayun yazıcıları Hazîne odasında oturlardı. Bu Hatt-ı Hümayunla yalnız Başyazıcı kethüda dairesine alınıyor. Son devir teşkilâtında bütün Hazîne kâtipleri kethüda dairesine alınmıştır.

اشعور و طعنه اوزار

باعث تفسیر قرآن و تکرار
 صفه های یونان در آوده سی درونش واقع حکما و اصول کتبخانه لوه موضوع مجموع و مغفود سلطان محمود رضا
 و سلطان عثمان و سلطان مصطفی خان اسکندر الله تعالی فی زلف الخاضعین و وقف هرگز به ظهور و صا اوده
 لغت و آینه مستعار و مشهور و کده صفه های یونان عبود اوده سلطان عبدالعزیز خان محمود و شوق کلوه نهادینا و اوده
 ظهور و مطا مایا مخصوص و بعضی ترکیه لرد کلوب موقوفه او و حفظ اونا کار کارکند که خان خاضع ده سکه
 بو قنادله مخصوص اوله کلوزری میرا اولسه سلف شاعر و در قدر لوده و صفه های مستورا اوله کتبی و صا خط و شرف
 تطبیق و موقوفه حفظ اونا کار کندی آنک اعدا به خدا بک فاعده که او کتبی عصر سلطنت عثمانیه
 هر هومک سر کاتبکی و اوند کتبا جدید طمانیه وضع ایچ کتبه فرموده و نسخه کتبه کتبا ادا لوه صحیح انتخاب اولان
 و کتبا به صید سلطان وضع بود ملربله از اوله صلاطین و کتابشای هر هومک احکام حسی التمام در قدر و حفظ
 و هر استغنی صهرلر تان اغراض و الحارزه تشریح و تسلیم صورتها وضعه ده زیاده اعتبار اوله رفاه سنه در قدر
 ایلینو بود جبر اخ اولان کاتب السلاطین اولوی بر اهیم اندی و خط عرب به مستور بر مقدار کتبی اجم کا المشر
 بود لرد خزینه های یونان رفاه تسلیم و فرمود اولسنه د اوله غلبه اولنور و دیوسوق ایلینو بود لری ایا هموا ابله
 بر مقدار فروخت اولتن کتبی دانه های یونان و طسره ده بدین ظهور و هر سلطان انتخاب اولان لری ایا خاشی
 و کتف

بونرد خزینه هایون طرفه تسلیم و فروخت اولسنه د اولبر تخلیه اولنورد دیوسوق ایلتوبورای ماضوا ایله
 بر مقدار فروخت اولتدی قی دایره هایونده و طشره ده بدند مهوور مرتطبا اما کتاب اولنر بلا تاشی
 خزینه هایونند الدم دیره کن اخراج و ابراز ایلتوبو سبیلر ایله الدم وقف کما اولنر و بر متوجو و کتاب
 ضایع و تلف و تطاول یار ایله قرین اضحیلا اولوب شویک ایکیوز بسینه و حبش سفید طقوزنجی کونی مور
 ابرهیم اقدی رؤس هایون ایله جراع وینه خزینه هایونده جوقا کاکمش تصدفا کاش کتبلکی خذ منبیه بکا اولدن
 مرقومه لرده موجود و دست غارتکراندن باقلاون مجلد اعوان خانه حاصه لعل و اوتیدیک نظارتی مؤقتله
 تعداد و یادی ناسند بولنوب ابراز اید نلردن استرداد او و صا خطوط و سطویله اشبور فتره مجد اکت و
 اولنوب قیما بعد بعض مقربین غیری خار کتاب ویرلمک و کتبخانه لک مقصاحاری اتباع مقوله کسینه ویر
 فظ کتاب اولنر کند و کرا جوب قیامق و سلف حلقه حین تسلیمده کما وقت ایله اشبور فتره تطبیق اولنه ر
 اخذ ایلتوبو مفقود و یا غیر مطابق ظهور ایتر اضمین اولتمق و یا امرها تو بر طرفه کتاب طابیر یلور سلحدار
 وقت رأیله اشبور فترده کتاب قومک اسمی بالا فلا کسینه احصا هایون یورد دیوسوخ ایله شرح ویر
 و خارجدن کتاب وضع اولنور اشبور فترک حالی محملینه مناسبتیله قیدا و لئو حافظنه تسلیم اولتمق سرو
 فرعی طو تلو خصوصتک اراده سنیه حضرت تاجدار تعلق ایلتو لکن خالاسر کما خذت جلیله مابین هایون
 ایله مشرف اولتمق ملا سبیله کتبخانه مرقومه اجوب و قیامه ده وقت این سیوب طرفدن بو خصوصی ایله لعل
 بکی قائم مقام نصب و یا بجمله مسطور اول کتبی بدامانته تسلیم ایکنله بو وان لعل جاویدیک سرکاتی طرفدن
 کتبخانه اولنوبوند نصکره کلا سرکاتلری دخی دیر ایسه کند و کرا جوب قیامور دیر ایسه سلحدار و معینه
 خاصه نبر مستعید و کمال نصبا ایکن شرطلری بعد ایوم مراتعا اولنوب کتبخانه هایون بو وجهله کما
 و محارسه اولتمق ایچون اشبور اییه شرح ویرلدی

Silâhdar-ı şehriârî Seyit Abdullah Ağanın telhisi üzerine Topkapı Sarayı Müzesindeki kütüpanelerin korunması hakkında Selim III. ün bir hat-tı hümayunu

(Topkapı Sarayı Müzesi, yeni kütüpane, No. 26)